

Kállai Gabriella

Felnőttek az iskolapadban

Az 1990-es politikai és gazdasági rendszerváltás után Magyarország gazdasága erőteljesen visszaesett, ennek következtében többek közt a foglalkoztatásban történt drámai változás, amely leginkább az alacsonyan képzett rétegeket érintette (Györgyi, 2004), köztük nagy arányban a romákat.¹ Ezzel párhuzamosan a tudás, tanulás jelentősége az utóbbi évtizedekben felértékelődött, mivel a tudásalapú társadalom és gazdaság megjelenése az elmúlt évtizedekben komoly kihívások elé állította az oktatás világát. Egyre nagyobb figyelem irányul az oktatási rendszerek működésének eredményességére, és az egyes országok gazdasági teljesítményében betöltött szerepére. Ezek a fejlett országokban világszerte érzékelhető tendenciák Európát, benne Magyarországot is mélyen érintik.

Az iskolai végzettség azért kiemelten fontos mutató, mert a foglalkoztatási statisztikák arra világítanak rá, hogy ez nagymértékben meghatározza a munkaerőpiacon való boldogulást: minél magasabb az egyén iskolai végzettsége, annál kisebb a valószínűsége, hogy tartósan kívül reked a munkaerőpiacon. Alacsony iskolai végzettséggel szignifikánsan nő a munkanélküliség kockázata, és hosszabb ideig tart a sikeres munkakeresés, miközben rendszertelen foglalkoztatásra lehet számítani. Különösen fontos ez, ha Magyarország foglalkoztatási adatait nézzük: míg 2009-ben az EU 27 államaiban átlagosan 65%-os volt a foglalkoztatás, hazánkban mindössze 55%-os. A foglalkoztatáson kívül rekedés elsősorban az alacsonyan képzetteket sújtja: a 25-64 éves, alacsony iskolai végzettséggel rendelkező munkavállalók 48%-a nem foglalkoztatott, szemben a felsőfokú végzettségűekkel, akiknél 6,5%-os ez az arány, míg a középfokú végzettségűek esetén 12,3%. Az elemzésekből kitűnik, hogy a hazai és más fejlett országokbeli munkaerőpiac az érettségit vagy az annál magasabb iskolai végzettséget tekintve kívánatosnak (Kertesi–Kézdi, 2010).

A modern műveltség eszménye, az élethosszig tartó tanulás koncepciója is azt erősíti meg, hogy a tanulás évei nem korlátozódnak minimálisan a tankötelezettség éveire, vagy más felfogásban a nappali tagozaton történő tanulás időszakára, hanem kiterjednek

1 A roma és cigány kifejezések használata tisztázandó: dolgozatunkban szinonimaként váltakoznak. Romaként értendők a Magyarország területén élő, minimálisan három – oláh, beás és romungro – csoport tagjai, a cigány szót pedig ennek szinonimájaként használjuk.

az aktív felnőttkorra, sőt a későbbi életszakaszra is. Ennek hozadéka, hogy a felnőttképzésre specializálódott intézmények köre folyamatosan bővül. Ugyanakkor feltételezhető, hogy a különféle társadalmi csoportok eltérő intenzitással veszik igénybe a felnőttkori tanulás lehetőségét, mint arra Györgyi Zoltán egy tanulmányában rámutatott, hogy bár elsősorban az elit és magasán iskolázott, diplomás rétegek élnek vele, „létezik egy formálisan középfokú végzettséggel rendelkező szakmunkásréteg, amelynek tanulási igénye és ezzel kapcsolatos áldozatvállalási készsége hasonlítható az elitéhez” (Györgyi, 2004); míg a leszakadó rétegek vesznek részt benne a legkisebb arányban.

Érettségi vizsga nélkül, nem piacképes szakmával vagy szakma nélkül boldogulni meglehetősen nehéz, különösen a munkanélküliség által erősen sújtott térségekben. Az alacsony iskolai végzettségű fiatalok nagy valószínűséggel válnak véglegesen munkanélkülivé. Hogyan lehet érettségihez juttatni őket és szakmát adni a kezükbe? Hogyan boldogulnak ezek segítségével? Befolyásolja-e a roma származás a felnőttkori tanulási kedvet? A tanulmány ezekre a kérdésekre egy Hajdú-Bihar megyei helyi program bemutatásával keresi a választ.

Háttér, előzmények

Becslések szerint Hajdú-Bihar megyében a lakosság mintegy 8-9%-a roma származású. A helyi érdekeltségű civil szervezetek által végzett felmérések alapján elmondható, hogy a 16 évnél idősebb cigány népesség mintegy 40%-a nem rendelkezik általános iskolai végzettséggel, alig több mint 10%-uk szerzett valamilyen szakmát, és százalékokban alig mérhető a középfokú végzettséggel rendelkezők vagy diplomások aránya.

Az országos munkapiaci adatok (Balázs-Mártonfi, 2011) világosan mutatják, hogy hiába szerez a roma fiatalok többsége legalább általános iskolai végzettséget vagy szakmunkás-bizonyítványt, ami magasabb iskolázottsági szintet jelent, mint a szüleik, nagyszüleik által megszerzett, mégsem tudnak sikerrel belépni a munkaerőpiacra, mivel a romák iskolázottsági szintje még mindig az országos átlag alatt marad. Esélyeiket tovább rontja, hogy többségük lakóhelye a városoktól, megyeszékhelyektől távoli falvakban található, kapcsolati tőkéjük is ide koncentrálódik, és ehhez járul még a meglehetősen nehezen tetten érhető diszkrimináció is. Drámai a kép, ha azt tekintjük, hogy a roma háztartások 60%-ában nincs egyetlen dolgozó családtag sem (ide tartoznak a nyugdíjasok, rokkantnyugdíjasok, gyesen, gyeden lévők is), illetve a háztartások 53%-ban van legalább egy munkanélküli.

Hajdú-Bihar megyében a tartósan munkanélküliek arányát csak becsülni tudjuk, valószínűsíthetően helyenként a 40-50%-ot is eléri (Rezsőfi, 2006). E jelenség okai a térségben igen összetettek, egyfelől adódnak települési hátrányokból (magas a falvakban élők aránya), másrészt a hagyományosan roma szakmák által termelt termékek (kosár, teknő stb.) iránt kicsi a kereslet. Feltételezhető, mint azt néhány vizsgálat is bizonyította, hogy jelen van a nyílt vagy rejtett diszkrimináció, munkáltatói oldalról a kvalifikált munkaerő iránti igény stb.; a humán erőforrás oldaláról tekintve pedig az alacsony iskolai végzettség-

gel, illetve a szakmaválasztás zsákutcájával, többek közt az általános iskolai tanulmányok idején való pályorientáció elmaradásával is magyarázzuk a munkanélküliséget, hiszen sok esetben olyan szakmákat tanulnak a fiatalok, amelyekre a munkapiacra nincs igény, és ők maguk sem szívesen tanulják az adott szakmát, amelyre felvételt nyertek. A hátrányok a generációk között is „továbböröklődnek” és halmozódnak, így vezetve családok teljes leszakadásához. Feltehető, hogy a gazdaság intenzív növekedés esetén sem lenne képes spontán módon integrálni e leszakadó generációk csoportjait a tartós munkanélküliség okozta mentális változások kezelése nélkül. Ugyanakkor a fiatal vagy kevésbé fiatal felnőttekben is él a változtatás vágya, ennek jele, hogy a megyében évente több százan érdeklődnek érettségire nyújtó képzések iránt. Az iskolai rendszerű felnőttoktatás, azon belül az érettségire felkészítő képzés iránti hirtelen megnövekvő keresletnövekedés – iskolák által érzékelt – okai között találjuk, hogy az átképzési lehetőségként hirdetett OKJ-s képzést nyújtó tanfolyamok többségénél alapkövetelményként már az érettségi vizsga megléte szerepel.

Az igényekre reagálva hoztak létre újonnan a megyeszékhelyen az ezredfordulón több képzési lehetőséget is, így 2000-ben indult képzés felnőttek számára az egyik gimnáziumban, majd ennek nyomán jött létre egy alapítványi középiskola 2004 júniusában, mely profilja szerint gimnáziumi képzést nyújt a felnőttoktatásban résztvevők számára. A képzés mindkét helyszínen esti-szabónyi formában működik, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy minden félévben egy tanévnyi tananyagot oktatnak, a tanulók számára pedig félévkor vizsgákat szerveznek, ahol megszerzik az adott évfolyam jegyeit. Az iskola levelező tagozatán oktatók ugyanakkor arról számoltak be az első évek tapasztalati alapján, hogy a felvett tanulók túlnyomó többségének ez a felosztás, bár elvileg szimpatikus, hogy két év alatt el lehet jutni az érettségiig, mégis igen megterhelő, főként amiatt, hogy a tanulóknak vissza kell térniük a formális oktatás és tanulás világába: saját iskolai statisztikáik azt mutatták, hogy egy-egy levelező tagozatos osztálynak az első vizsgaidőszak jelenti az igazi próbatételt, a tanulók fele nem tudja a követelményeket teljesíteni. A lemorzsolódás minden vizsgaidőszakban átlagosan 20-30%-os, de az oktatók általános tapasztalata az is, hogy azok esetében, akik az első tanév anyagából félévkor sikeres vizsgát tettek, nagyobb valószínűséggel halasztásról van inkább szó, és később sikeresen folytatják a tanulmányaikat.

Ebből a tapasztalatból kiindulva dolgoztak ki az alapítványi középiskola égisze alatt egy olyan képzési modellt, amely ugyan megtartotta a kétéves képzési időt, ám tervezői azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy ezt az addigi gyakorlatnál hatékonyabban és kedvezőbb időbeosztással valósítsák meg. Ennek érdekében helyi civil szervezetekből fejlesztési partnerséget hoztak létre. A partnerség tagjai a következők voltak: Roma Esélyegyenlőség az Unió Csatlakozásért Egyesület, Magyarországi Magiszter Alapítvány, valamint a Közéleti Roma Nők Kelet-magyarországi Egyesülete. Elképzeléseiket az EQUAL pályázati támogatással valósították meg, ennek eredményeit mutatjuk be. Ehhez a program dokumentálásához és monitorozásához használt adatgyűjtéseket használtuk (igényfelmérő és elégedettségmérő kérdőívek adatbázisai, tanulmányi eredményekből létrehozott adatbázisok stb.). A program jobb megismerése érdekében annak időtartama alatt valamennyi részt vevő tanulóval és az osztályban tanító valamennyi

pedagógussal interjúkat készítettünk, melyeket anonim módon dolgoztunk fel, de hozzájárulásukkal néhány érdekesebb interjúrészletet is közlünk.

Jelen írás aktualitását az adja, hogy bár a program már lezárult, a program zárása után négy évvel ismét felkerestük a volt tanítványokat, életük alakulásáról kérdeztük őket. Ezen felmérés eredményeit is bemutatjuk.

A program

A program célkitűzése tehát az volt, hogy két év alatt felkészítse az érettségire a résztvevőket, valamint a gimnáziumi érettségi mellé OKJ-s számítógépező-használó és ECDL képesítést is biztosítson, hogy a résztvevők munkaerő-piaci esélyeit növelje. A fő prioritás az volt, hogy a program a felvett, zömmel roma származású tanulók közül minél többet sikeresen el tudjon juttatni az érettségi vizsgáig, a lemorzsolódók arányát pedig minimálisan csökkentse.

A képzés az első évben levelező oktatás formájában indult, majd az első tanév végére tantárgyanként olyan segédanyagok készültek, amelyek lehetővé tették, hogy a tanulók munkaidejéhez és szabadidejéhez rugalmasan alkalmazkodó távoktatással haladhassanak, és tanári konzultációk segítségével készüljenek fel mind a vizsgákra, mind az érettségire.

A megvalósítók a program kidolgozásánál a felnőttoktatásban korábban szerzett tapasztalatokat használták fel, amelyek nyilvánvalóvá tették, hogy a nappali tagozaton alkalmazott nevelési-oktatási módszerek a résztvevők életkori sajátosságai miatt sem alkalmazhatók. A felhalmozott tapasztalatok alapján úgy tűnt, hogy az érintett csoportnál az a pedagógiai munka lehet a legsikeresebb, amely a fegyelmezés, a jutalmazás-büntetés helyett inkább a modellkövetésre épít. Ennek értelmében az intézményvezetés a pedagógusokat is folyamatosan megerősítette, hangsúlyozva tevékenységük modellértékét.

Kiemelten fontos elem volt a tanulók esetén az egyéni motiváció fenntartása és folyamatos erősítése, amelyet a tanárok mellett egy jól kiépített gondozóhálózattal – mentorok, szociális munkások segítségével – tettek teljessé. Lehetőséget teremtettek arra, hogy komplex, egyénre szabott fejlesztési tervek készüljenek, melyeknek fontos része volt a mentálisan megerősítő foglalkozás is. A nem kifejezetten oktatáshoz köthető tevékenységeket felkészült, képzett, a célcsoportot ismerő szociális szakemberek látták el.

Az előkészítés során a szervezők a Regionális Munkaügyi Központ kirendeltségeinek, települési és kisebbségi önkormányzatainak adtak tájékoztatást, segítségükkel toborozták a tanulókat. Ezt követte az úgynevezett „első interjú” az érdeklődőkkel, ami írásos és szóbeli bemutatkozást is jelentett. Később egy pszichológiai tesztet kellett kitölteniük a jelentkezőknek, motiváltságuk, képességeik felmérésére, megismerésére. Ezek alapján készültek el a már említett, személyre szabott fejlesztési tervek, amelyek segítettek abban is, hogy a reintegrálás során elsősorban azokra a modulokra fektessék a fő hangsúlyt, amelyekre a célcsoport mentális megerősítéséhez szükség volt. A tanulók írásban rögzítették (mintegy szerződéses formában) saját elvárásaikat és kötelezettségeiket.

A program vonzerejét jelentette az is, hogy a tanulók anyagi segítségben is részesültek: képzési költségeiket teljes egészében átvállalta a program, emellett ingyenesen és korlátok nélkül használhatták a számítógépes termet internet-hozzáféréssel, valamint bérlettámogatásban is részesültek.

Olyan hiánypótló, innovatív oktatási programot fejlesztettek ki a részt vevő szervezetek, amely elősegítheti az alacsony iskolázottságú, hátrányos helyzetű emberek sikeres felzárkózását, jobb munkaerő-piaci helyzetet teremtve. A program kiemelkedő elemei, amelyekben eltért a hagyományos esti tagozatos gimnáziumétól, a tanulás megkönnyítését célozták meg.

Ezek a következők voltak:

- tanulást segítő tréningek, modulok;
- szociális szakember alkalmazása a tanulók problémáinak megoldásához;
- kísérleti jelleggel távoktatás bevezetése;
- a gimnáziumi érettségivel párhuzamosan szakmaszerzés lehetősége.

A program résztvevői

A programba induláskor 35 fő nyert felvételt, a bekerülés alsó korhatára az oktatás törvényi szabályozásnak megfelelően 17 éves kor volt. A tanulók átlagéletkora a beiratkozás időpontjában 25,3 év: a férfiak kivétel nélkül 30 év alattiak, főként a családalapítás előtt, míg a nők túlnyomó részt 30 évnél idősebbek voltak, zömmel a családalapításon túl, nagyobb gyermekekkel; GYES-en, GYED-en lévő diákkal nem találkoztunk. A nemek közti tanulási kedv tehát úgy tűnik, a saját család alapítása, a gyerekekkel való foglalkozás és egyéb okok miatt a nőknél később bontakozik ki, a férfiak tanulási kedve viszont az életkor előrehaladtával feltehetően inkább csökken, vagy más területekre terjed ki (szakmatanulás, továbbképzés stb.).

A nemek aránya az osztályban meglehetősen kiegyenlített képet mutatott: fele részben férfiak és fele részben nők kerültek be.

„Örült neki a kisfiam, mondtam neki, hogy együtt tanulunk, örült neki. Én tudom, hogy mit akarok, de mondtam, hogy nagyon nehéz lesz, nem lesz könnyű dolgom, meg mellette azért csak vele is kell foglalkozni. Van, mikor én este hazamegyek, 8 órára hazatérek, jaj, anyukám kellett ez neked, hogy ilyen este későn haza gyere – fáradt vagyok, hát lássa ő, hogy fáradt vagyok, segít amennyit csak tud, nincs vele problémám, ez a legfontosabb.” (tanuló)

A fiatalabbak – az osztály fele – még a szüleivel, testvéreivel élt, a párkapcsolatban élők közül mindössze öt fő nevelt otthon gyermekeket. Az osztály körülbelül egyharmada Hajdú-Bihar vagy Szabolcs-Szatmár megyei kistelepülésekről, zsákfalvakból érkezett, a többiek számára a bejárás nem jelentett plusz anyagi és időbeli tehertételt, helybenlakók voltak.

Előzetes iskolai élmények

A tanulók többsége az interjúk során arról számolt be, hogy az általános iskolában jól vagy átlagosan teljesítettek, jól érezték magukat ott, ezt bizonyította az is, hogy az osztály felét olyan tanulók tették ki, akik általános iskola után szakközépiskolában folytatták a tanulmányaikat. A középiskolából való kimaradás okai igen sokfélék voltak: elsősorban a tanuló vagy más családtag betegsége, a család nehéz anyagi helyzete, az iskolában tanárral, más diákkal való konfliktus (a vizsgált csoportban kizárólag férfiaknál fordult elő), valamint a tanulás iránti érdeklődés elvesztése idézte elő. Utóbbi okok következtében a középiskolát felváltotta a szakképző iskola, majd az onnan való menekülés is, ami lemorzsolódáshoz vezetett. Néhány interjúrészlet bepillantást ad ezekbe az élethelyzetekbe:

„Ott maradtunk anyukámra 3 kiskorú gyerek, nem volt más választásunk, el kellett menni nyáron idénymunkára. Akkor még jártam iskolába, mert 16 éves koromban végeztem, mert az volt kötelező. Nem volt választás, el kellett menni idénymunkára, kiestem két évet és 18 éves voltam, mikor felvettek hivatalosan a gyárba dolgozni és akkor kezdtem el az esti iskolát, de nagyon nehéz volt. Lehet azért, mert fiatal voltam, most is nehéz, de akkor nagyon fiatal voltam szerintem ahhoz, hogy most akkor 2 óráig dolgoztam és 4 órára mentem iskolába és ott este 8-ig és reggel megint. Most ugyanazt megcsinálom és nem mondom, hogy nem fárasztó, csak nem veszem úgy fel, lehet hogy azért nem. Akkor másfél évet jártam és odahagytam azt az iskolát.” (tanuló)

„Az első év végén matekból meg fizikából megbuktam és az osztályfőnököm, aki tanította, egyszerűen nem tudom, hogy csinálta, de nem engedte, hogy pótvizsgázzak és abba az osztályba menjek vissza. Aztán tanultam szakmát (azaz átment szakképzésre – a szerző megjegyzése). Ott volt egy kis incidens, egy gyerek nyúlka a zsebembe, én rászóltam vagy háromszor, hogy hagyd abba. Nem hagyta. Egymásnak ugrottunk, ő ütött, én elhajoltam, én visszaütöttem, csak ő meg behajolt a kezembe és ő járt rosszul. Hiába látta mindenki odalent, hogy nem én kezdtem, csak rajtam nem látszott meg semmi, ő meg szerencsétlen behajolt a kezembe, rendőrségi ügy lett belőle.” (tanuló)

A tanulók mintegy 40%-a szakképző iskolába ment az általános iskola után, amit sikeresen elvégzett, azaz szakmát is szerzett, és mindössze két főt találtunk a csoportban, akik nem tanultak tovább az általános iskola elvégzése után. A szakmával már rendelkező tanulók általában dolgoztak és munka mellett jártak a képzésre, számukra a munkáltató támogatása (leggyakrabban munkaidő-kedvezmény formájában) és a szakmai előrelépés lehetősége jelentett elsődlegesen motivációt. A szakmával nem rendelkező tanulók többsége azonban a jelentkezés időpontjában nem dolgozott, vagy csak alkalmi munkát talált, és a tanulmányok idején sem változott meg gazdasági státusza.

Tervek

A tanulók beiratkozásának célja elmondásuk szerint sok esetben valamilyen távolabbi tanulási terv volt: sokan úgy gondolták, hogy az érettségi további tanulás felé nyitja meg az utat: az osztály fele azt tervezte, hogy érettségi után főiskolára vagy egyetemre megy, mások az érettségi megszerzése után szakmatanulást terveztek (40%), és csak kis hányaduk bízott abban, hogy érettségivel könnyebben szerezhet állást; ők nem terveztek további tanulást (10%).

„Ha belegondol az ember, hogy van két gyereke, van egy élelmiszer-eladói papírja, oda nem fogok kelleni örökre. Most még fiatal vagyok, de 20 év múlva szerintem nem, mert mindehova a fiatalokat veszik fel, azért, hogy megalapozzam a családomnak a jövőjét, azért is választottam olyan szakmát, amit nemcsak 30 éves korig lehet végezni, hanem 50 évesen is ugyanúgy el lehessen helyezkedni, ott lehessen maradni. Meg a másik, hogy érte tudjak menni a gyerekeimért, otthon tudjak velük este lenni, mert bizony 9-ig nyitva van a bolt.” (tanuló)

Modulok– tanulássegítő tréningek

A program a sikeres tanulás érdekében az első félév folyamán hat különböző modullal igyekezett segíteni a résztvevőket, zömmel még a tananyag elsajátításának megkezdése előtt, azzal a céllal, hogy a közösségépítés mellett a hatékony tanulásra is felkészítsék a tanulókat. Ezek a következők voltak: tanulásmódszertan, önértékelés, romológia, reinteg-ráló, kommunikációs és közösségfejlesztő képzés.

A tréningeken való részvétel, bár kötelező volt, és a szervezők tartottak tőle, hogy a résztvevők vonakodni fognak, nem keltett ellenérzéseket a tanulóknál. A tréningek, beszélgetések alatt kialakított empatikus légkör hatására a tanulók hamar elfogadták, hogy az iskolában foglalkoznak személyes problémáikkal, segítenek feltárni tanulási nehézségeiket és az ezek hátterében rejlő mélyebb okokat, saját maguk pedig az elsajátított módszerek segítségével képessé válhatnak arra, hogy feldolgozzák eddigi iskolai kudarcaikat, és a saját hibáikat is feltárva tovább tudjanak lépni ezeken.

A tanulás, illetve munkavállalás szempontjából tanulói oldalról legtöbbször a közösségfejlesztés tréninget tartották hasznosnak, ezt követte az önismeret, majd a kommunikáció és a tanulásmódszertan.

„Tudtuk, hogy ezek az emberek nagyon régen ültek iskolapadban, 17 évtől 55 éves korig vannak, van olyan, hogy az anyja és a fia ott van együtt, ezek az emberek nagyon régen tanultak, ezért voltak ezek a felkészítő tréningek, amiken mindegyiken részt vettek. Kommunikációs képesítés, tanulásmódszertan, ami az egyik legfontosabb, ezek az emberek ugye nem tudják, hogy hogyan kell jegyzetelni, hogyan kell tanulni, erre azért fel kellett készülniük, még azelőtt, mielőtt beülnek az iskolapadba és ezt meg is csináltuk, még mielőtt a szeptemberi iskolakezdés elkezdődött, volt romológiai oktatás, kommunikáció, csapatépítő tréning. Hat ilyen modul volt. Én azt mondom, hogy az előkészítő tréningek mindenképpen kellenek ahhoz, hogy egyáltalán meg tudjanak szólalni, meg hogy csapatként vegyenek részt egy programban.” (szervező)

Szociális háttér kompenzáció

A program másik fő erőssége volt, hogy a tanulássegítő tréningek mellett olyan szociális szakembert kapcsolt be a tanulás folyamatának segítésébe, aki nyomon tudta követni a diákok tanulmányainak alakulását, hiányzásait, utánanézett annak, ha a tanuló nem járt be órára, és személyre szabott segítséget tudott nyújtani a felmerülő problémák megoldására, konfliktuskezelésre. A szociális munkás feladatát a szervező a következőképp foglalta össze:

„Itt nagyon sok szakember figyelte azt, hogy nekik a lehető legjobb legyen, tehát van egy szociális munkás, aki folyamatosan figyelte az embereket, beszélgetett velük, mindenkiről írt ugye jelentést, hogy most kinek mi a gondja, baja, felmértük, hogy kinek milyen családi problémája van otthon, ezt hogy tudjuk kezelni, bizalommal fordultak hozzá. Volt olyan, hogy azt mondták otthon a szülei, hogy nekik nincs arra energiájuk, tehát az ő fizetésére is szükség lenne, és mivel az ő fizetése kiesik az iskola miatt, ezért azt szeretnék, ha abbahagná az iskolát és elmenne dolgozni, a srác meg azt mondta, hogy ő nem fogja abbahagyni. Tartja a gyereket a lelket. Ki szokott menni, tehát kimegy családlátogatásra, főleg ilyen esetekben is, megbeszéli és rá is beszélte őket, hogy nem egy hosszú idő, két év alatt érettségit szerez, ráadásul jó tanuló gyerek, ezt nem lenne szabad kihagyni. Végül is azzal győzte meg őket, hogy egy ilyen képzéssel sokkal többet kereshet a gyerek, tehát nem kell idénymunka, hanem ezzel rendszeren stabil állást lehet keresni, végül is ez volt a mérvadó, ezzel tudta meggyőzni őket, hogy ezzel a képesítéssel, vizsgákkal, ha mindent sikeresen befejez, akkor egy sokkal jobb állásba kerülhet.” (szervező)

A szociális munkás feladata és a programban betöltött szerepe azért is volt különösen fontos, mert az iskolarendszerű felnőttoktatásban a diákok számára már nem szerveznek külön osztályfőnöki órát, az ügyeket-bajokat a pedagógusok leginkább a szünetekben, a folyosókon tudják a diákokkal megbeszélni. A tanulók ugyanakkor igényelték, hogy az iskolával, pedagógussal, tantárggyal kapcsolatos problémáikat, nehézségeiket megbeszéljék, a konfliktusok sikeres megoldásához segítséget kapjanak, valamint olyan, nem közvetlenül az iskolához vagy tanuláshoz kapcsolódó kérdésekről is tudjanak beszélni, amelyeket személyes környezetükben nem tudnak megbeszélni.

„Osztályfőnöki óra ugyan nincs, tehát ezt egy picit hiányolták is, ezt most hallgatólagosan mondom, hogy gyakran az órából ment el egy kis idő, mikor nagyon-nagyon aktuális problémát meg kellett beszélni. Illetve van oda-vissza kapcsolat, én azt mondom, különösen magyartanárként, meg amúgy is az a hitvallásom, hogy a magyar az csak eszköz arra, hogy neveljünk és tanítsunk és alakítsuk az embert és formáljuk. Szent meggyőződés, hogy egy év alatt, tehát két tanév alatt is rengeteget tud fejlődni valaki, változni, alakulni szemléletében. Ezt segítették más szakemberek is, mert olyan is volt, hogy valakit zavart bizalmas kapcsolatba kerülni egy tanárral. Ezt elfogadtuk.” (tanár)

Pedagógiai munka, tanulmányi eredmények

Hasonlóan fontos, hogy a pedagógus megtalálja azt a megfelelő kommunikációs módot, amelynek segítségével irányítani tudja a tanulók tanulási tevékenységét és személyiségfejlődését is. A program alappilléreinek tekinthető a kölcsönös bizalom, megbecsülés kiépítése, mely nagymértékben segítette a tanulókat, hogy tovább folytassák tanulmányaikat:

„Azt tapasztaltam, hogy azok az osztályok maradtak meg többségében, nem morzsolódtak le, nem hagyták ott a hallgatók az iskolát, ahol megvolt az az ember, akihez kötődtek személyesen is. Ahol ez nem volt meg, ott látszott, voltak ilyen sikertelenebb osztályaink is, ahol nem volt egy ilyen ember, ott széthullott az osztály, nagyon nehéz az iskolában tartani, legalábbis kezdetben őket, de ha már kialakult ez a személyes kontaktus egymással is, meg mondom, valamelyik tanárral legalább, akkor már viszik egymást is, mindent megtesznek.” (tanár)

Az alapítvány úgy válogatta ki a felnőttoktatásban részt vevő tanárokat (zömmel a már említett helyi gimnázium pedagógusai közül), hogy azok képesek legyenek megérteni és elfogadni a tanulók speciális helyzetét. A programvezető szerint empatikus odafordulással, türelemmel, következetesen, és minőségi munkát követelve tudták kivívni a tanulók tiszteletét és szeretetét.

Lemorzsolódás

Ha az osztályok létszámának alakulását vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy a programban részt vevő osztályban az első két félévben lemorzsolódás egyáltalán nem volt, minden tanuló sikeresen tudta teljesíteni a 9. és 10. osztály követelményeit. Ezzel szemben a két párhuzamosan indított osztályban, melyek szintén felnőttek képzésével foglalkoztak, azonban anyagi támogatást, így tandíjmentességet sem nyújtottak a diákoknak, és a speciális modulokon sem vettek részt, továbbá nem kellett a felvételi eljárásban résztvenniük, a következőképpen alakultak a létszámadatok: az egyik osztályban a tanulók mintegy 10%-a morzsolódott le, míg a másik osztályban volt a legnagyobb arányú a lemorzsolódás: a tanulók 40%-a kimaradt, vagy nem tudott sikeresen levizsgázni az első év végére, zömmel nem is folytatták a vizsgált időszakban a tanulmányaikat.

A program végén a programban részt vevő 35 főből 26 fő tett sikeres érettségi vizsgát, közepes (3,46) átlageredménnyel (1. táblázat). Legrosszabbul a matematika tantárgyból teljesítettek, míg a kötelező érettségi tárgyak közül a legjobb eredményeket történelemből érték el. OKJ vizsgát az érettségivel párhuzamosan 21 tanuló tett, vizsgaeredményeik jónak mondhatók, a többi, párhuzamosan érettségiző osztály átlagánál kis mértékben, de jobb eredményt értek el.

1. táblázat

Érettségi eredmények

Tantárgy	Érettségi átlageredménye	Érettségizők száma
Magyar nyelv és irodalom	3,03	26
Matematika	2,11	26
Történelem	3,19	26
<i>Informatika*</i>	3,27	18
<i>Társadalomismeret*</i>	4,70	10
<i>Biológia*</i>	3,58	13
<i>Földrajz*</i>	3,33	9
<i>Filozófia*</i>	4,00	1
<i>Angol nyelv*</i>	4,00	1
Mindösszesen:	3,46	26

* Választható tantárgyak, minden érettségiző 2 tantárgyat választott

Az iskola rendelkezésünkre bocsátott adatközlései nyomán megállapítottuk, hogy azok sem fejezték be érettségi vizsga letétele nélkül a tanulmányaikat, akik a programból kiszáltak, nem a kétéves program végén érettségiztek, igaz, ők már nem élvezték azokat az anyagi előnyöket (tandíjmentesség, bérlettámogatás stb.), amelyeket a program biztosítani tudott. Ők különböző okokból halasztottak egy vagy több félévet, átlagosan két éven belül sikerült letenniük a vizsgákat.

A tanulók sikereinek a pedagógusok is örültek, az érettségi vizsga letétele nemegyszer számukra is katartikus élményt jelentett. Erről így vall egyikük:

„Nagyon becsülöm azt, aki a mindenféle hátránya ellenére is küszködik, megpróbálja és hát sokan sikerrel leérettségiztek. Az érettségin, én mióta ilyen roma osztályokban tanítok, az érettségi bizonyítvány osztásakor sokszor találkoztam síró emberrel, aki sírt örömeiben, meghatottságában, hogy ő eljutott idáig, itt tapasztaltam meg, azt is mondhatnám, hogy először, hogy ez mekkora élmény lehet, nem is tudom, hogy fejezzem ki, siker lehet ez egy-egy embernek.” (tanár)

Nehézségek

A program vállalta, hogy kísérleti jelleggel távoktatást vezet be a második évben, és a gimnáziumi érettségire felkészítéssel párhuzamosan szakmaszerzés lehetőségét is biztosítja a résztvevőknek. Ezekkel kapcsolatban alakult ki már a tervezés során is a legtöbb fenntartás, és a gyakorlat azt mutatta, hogy ezek voltak a program legkevésbé átgondolt, kidolgozott részei.

A távoktatás, annak ellenére, hogy a szükséges tananyagfejlesztések megtörténtek, és a Microsoft Magyarország Kft. jóvoltából külön számítógéptermet kapott az iskola, 17 számítógéppel felszerelve (ez szükséges volt az OKJ-s képzéshez és az ECDL-vizsgákhoz is), a gyakorlatban kipróbálva nem működött sikerrel. Ennek fő oka az volt a pedagógusok szerint, hogy a tanulók az első évben megtapasztalták és tovább igényelték azt a személyes kapcsolatot, törődést, amely a program erősségévé vált, másfelől pedig anyagi helyzetük nem tette lehetővé, hogy saját tulajdonú számítógéppel, internetkapcsolattal rendelkezzenek, ami alapvető fontosságú feltétel lett volna az egyéni tanuláshoz, ezért a számítógép-használat miatt bejártak az iskolába. Amikor bent voltak, egyre nagyobb létszámban vették igénybe az eredetileg személyesre tervezett konzultációkat, így azok tanóra formára rendeződtek vissza.

Ugyancsak a napi gyakorlat mutatta meg, hogy a tanulók számára megterhelő a gimnáziumi tananyag elsajátítása mellett szakmát is tanulni.

„Amit biztos, hogy másképp csinálnék az az, hogy nem terhelném le ennyire őket, az hogy hétfőtől szombatig folyamatosan bent vannak, jó hogy kapnak, megszereshetik az OKJ-s képzést meg az érettségit meg az ECDL vizsgát is letehetik, de ez nagyon sok így összetéve. Azért ez sok. Vagy azt mondom, hogy egy plusz évet kellene adni, vagy hogy az OKJ-s képzést utána tenném és egy intenzívebbre, pár hónapra, nem heti 2-3 nap, hanem azt mondom, hogy heti 5 nap, ugyanezzel a módszerrel.” (szervező)

Utókövetés

A program zárása után négy évvel ismét felkerestük az egykori tanulókat. Az iránt érdeklődtünk egy-egy rövid interjú keretében, hogy mi történt velük, hogyan alakult az életük, mennyire tudtak élni azokkal a lehetőségekkel, amelyeket az érettségi bizonyítvány megszerzésétől reméltek. Bár a program kezdetén viszonylag sokan vélekedtek úgy, hogy a felsőoktatásban tanulnak tovább, ez csak három főnek sikerült. Közülük egy jogi képzésben vesz részt, egy fő szociálpedagógiát tanul, egy fő pedig tanítóképző főiskolára ment. Az érettségi utáni szakmatanulás pedig öt fő számára realizálódott. Három fő külföldön vállalt munkát, öt fő stabil munkahelyen dolgozik, határozatlan időre szóló szerződéssel, zömmel az egészségügyben. Az ő történeteik, ahhoz képest, ahonnan elindultak, sikertörténetnek számítanak.

„Egy érettségivel semmit sem lehet még kezdeni, mondjuk, van számítógép-kezelői vizsgám. Úgy gondoltam, hogy egy angol tanfolyamra be kéne iratkozni, mert ez nem sok

minden, amit tanulunk, akkor talán... vagy ha mégse tanulok tovább, akkor elmegyek egy tanfolyamra, akkor úgy igen, de szerintem magával egy érettségivel nem. Alapkövetelmény lassan, de mégse mész vele semmire.” (volt tanuló)

Azonban annak a tíz főnek a helyzete, akik a térség apró zsákfalvaiból érkeztek, gyakorlatilag sem az érettségi vizsga, sem a számítógép-kezelői képesítés megszerzésével sem változott: mivel megszerzett új képzettségüknek megfelelő munkahelyet nem találtak, és nem rendelkeznek a mobilitáshoz vagy vállalkozás elindításához szükséges anyagi tőkével, számukra továbbra is a mezőgazdasági napszamos munka kínálkozik munkalehetőségként. Ugyanakkor nem bánták meg, hogy két évre hetente több alkalommal, szinte minden nap diákok voltak, az új ismeretek, új bizonyítványok megszerzését ők is sikerként értékelték. Hasznosítani azonban nem tudják, mert a kistérségben nem történtek az elmúlt években munkahelyteremtő beruházások. Ezekben a településeken nem ritkán az önkormányzat az egyetlen munkaadó, mellette legfeljebb alkalmi munkalehetőségek vannak. Viszonylag távol, azaz 20-40 kilométernél nagyobb távolságra található csak olyan nagyobb település, ahol több munkalehetőség van, azonban a mobilitást gátolja, hogy a tömegközlekedés lehetőségei igen rosszak, egyéni közlekedés anyagi lehetőségek híján nem jelent alternatívát. Gyakori panasz volt az is, hogy a munkáltatók nem szívesen költenek a bejárás költségeire. A települési hátrányokat ezekben az esetekben nem tudta még kompenzálni a magasabb iskolai végzettség.

Összegzés

A tanulmányban egy olyan kezdeményezést mutattunk be, amely az alacsony iskolai végzettségű, leszakadó rétegek számára dolgozott ki felzárkóztató programot, kísérleti jelleggel. A program erősségének tekinthető, hogy az érettségire felkészítés mellett, a tudásátadáson túl a résztvevők számára több területen is lehetőséget biztosított a személyiséglejlesztésre, valamint erősen koncentrált a lemorzsolódás minimálisra csökkentésére, ehhez segítségül hívva más szakterületeket. Számos programelem irányult arra, hogy a lehető legkedvezőbb feltételeket teremtsék meg a tanulás folyamatához, melyek a résztvevőket magabiztosabbá is tették, kommunikációs készségük nagymértékben javult, önbizalmuk nőtt, (újból) megtanultak tanulni. Bár a kezdeményezők jelentős tapasztalattal rendelkeztek a felnőttképzés területén, a résztvevőket is gondosan válogatták ki, a terhelhetőség területén túlbecsülték a diákok teljesítőképességét, amikor az érettségire való felkészítéssel párhuzamosan szakmát is tanítottak. Ennek köszönhető, hogy a résztvevők zöme csak a program végeztével tudta teljesíteni az OKJ-s vizsgakövetelményeket. Az érettségi vizsga pedig többek számára motivációt jelent a további tanulmányok folytatásához, formális és informális tanuláshoz.

IRODALOM

- BALÁZS ÉVA – MÁRTONFI GYÖRGY (2011): Az oktatás gazdasági és társadalmi környezete. In: Jelentés a magyar közoktatásról 2010. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, pp.35–68.
- GYÖRGYI ZOLTÁN (szerk.): A magyarországi felnőttképzés, Kutatás közben sorozat, Professzorok Háza Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest, 2004.
- GYÖRGYI ZOLTÁN: Tanul-e a magyar társadalom?
<http://www.ofi.hu/tudastar/tanulo-felnott-felnott/tanul-magyar-tarsadalom> (2012 05. 18.)
- KEMÉNY ISTVÁN-JANKY BÉLA-LENGYEL GABRIELLA: A magyarországi cigányság, 1971-2003. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004, 192 o.
- KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR (2010): Iskolázatlan szülők gyermekei és roma fiatalok a középiskolában. In: Kolosi Tamás –Tóth György István (szerk.): Társadalmi riport 2010. TÁRKI, Budapest. 371-407.
- KONCZ GÁBOR – BALCSÓK ISTVÁN: A Hajdú-Bihar megyei városok foglalkoztatási helyzetének alakulása a rendszerváltástól napjainkig
online: <http://rs1.sze.hu/~pmark/publikacio/Netware/koncz.doc> (2012 05. 18.)
- REZSÓFI ISTVÁN: Hajdú-Bihar megye munkaerő piaci helyzete, hatása a területfejlesztésre, doktori értekezés, 2006. online: <http://hdl.handle.net/2437/79580> (2012 05. 18.)

Rézműves Mihály és Rézműves Mihályné a tájháznál